

УДК 336.711

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор, Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ
К. С. Мороховець,
студентка 4-го курсу, бакалавр, Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

ДОХОДИ І ВИТРАТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРИБУТКОВОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Yu. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor, The Dnipropetrovs'k National University named after Oles' Gonchar,
Dnipropetrovsk
K. Morokhovets,
4th year student, bachelor, The Dnipropetrovs'k National University named after Oles' Gonchar, Dnipropetrovsk

INCOMES AND EXPENSES IN PROVIDING PROFITABILITY OF UKRAINIAN COMMERCIAL BANKS

У статті розглянуто роль доходів і витрат у формуванні прибутків банківської системи України, проведено аналіз структури доходів і витрат за 2011–2015 роки, виявлено основні зовнішні та внутрішні негативні фактори, які сприяють дестабілізуючим процесам у банківській системі, а також наведено заходи для покращення діяльності та підвищення прибутковості українських банків.

In this article reviewed the role of incomes and expenses in the profits' formation of Ukraine's banking system, analyzed the structure of incomes and expenses for the years 2011–2015. Also identified the major internal and external negative factors that contribute to destabilizing process in the banking system and listed measures for improving the activity and increasing the profitability of Ukrainian banks.

*Ключові слова: доходи, витрати, прибутковість, банківська система, прибуток.
Key words: income, expenses, profitability, banking system, profit.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах швидкоплинного зовнішнього середовища, прибутковість, а отже і ефективна діяльність комерційних банків є основною складовою фінансової

стійкості банківської системи, яка відіграє провідну роль у русі економіки України на шляху ринкових трансформацій. Сьогодні у важкі часи руйнування національного і економічного суверенітету, економічні проблеми в

Таблиця 1. Структура доходів банківської системи України за 2011–2015 роки

Показники	Питома вага, %					Відхилення в структурі, % (+;-)			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012-2011	2013-2012	2014-2013	2015-2014
Процентні доходи	79,39	78,13	76,93	71,96	67,85	-1,26	-1,2	-4,98	-4,11
Комісійні доходи	12,94	14,07	14,79	13,45	14,26	+1,13	+0,72	-1,34	+0,81
Результат від торговельних операцій	2,8	2,15	1,96	7,38	10,79	-0,65	-0,19	+5,42	+3,41
Інші операційні доходи	4,01	3,85	3,03	4,8	4,8	-0,16	-0,83	+1,77	0
Інші доходи	0,87	1,8	3,29	1,41	2,3	+0,93	+1,49	-0,88	-0,11
Всього	100	100	100	100	100	-	-	-	-

країні вимагають від вітчизняних банків підвищення ефективності банківської діяльності. Провідна роль у вирішенні даного питання відводиться формуванню та регулюванню доходів та витрат банківської системи України. Тому, дослідження з аналізу доходів і витрат банківської установи як основних чинників впливу на обсяг отриманого банком прибутку є досить актуальними і потребують подальшої конкретизації як необхідна умова отримання стабільного кінцевого результату роботи банку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які присвятили свої праці розробці питання аналізу доходів та витрат комерційних банків є чимало провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: М.Д. Алексеєнко [6], О.В. Васюренко, В.В. Вітлінський, А.М. Герасимович [6], Д. Гладких [4], Т.Д. Косова, В.М. Кочетков, О.А. Криклій [3], І.М. Парасій-Вергуненко [6], К.С. Письменна [5], В.М. Шелудько [1], Альтман, Т. Кох, Н.М. Марковіч, Е. Рід, П. Роуз, Дж. Сінкі, У. Харрісон, та інших. Однак при всій важливості досліджень та опублікування їх результатів у наукових працях їх наукова розробленість далеко невизначена. Зокрема, в потребують узагальнення питання впливу доходів та витрат на прибутковість банківських установ. Недостатньо висвітленими залишаються питання щодо аналізу фінансових результатів діяльності банків, та пошуку резервів підвищення їх ефективності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Умовою ефективного управління фінансовою діяльністю комерційного банку є аналіз його доходів і витрат, що виступає орієнтиром отримання прибутку як необхідної умови його функціонування та подальшого розвитку.

Метою такого аналізу з погляду її фінансових результатів є виявлення резервів росту прибутковості банку і на цій основі наведення певних додаткових джерел підвищення доходів і мінімізації витрат та обґрунтування пропозицій щодо їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні вітчизняні банки перебувають у важкому фінансовому становищі, адже здійснювати прибуткову діяльність в умовах фінансової кризи надзвичайно складно.

Шелудько В.М. у своїй праці дає наступне визначення доходів банку: доходи банку — це загальна сума грошових коштів, що надходять до банку в результаті

здійснення активних операцій та надання інших банківських послуг. Доходи банку мають бути достатніми не тільки для покриття операційних витрат, а й для нарощення власного капіталу та виплати доходу акціонерам, що в кінцевому підсумку підвищує авторитет банку та поліпшує його конкурентну позицію на ринку [1].

Витрати трактуються як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками) [2].

Доходи банку можна представити наступним чином: процентний дохід (доходи за кредити та депозити); комісійний дохід (від операцій, пов'язаних з розрахунково-касовим обслуговуванням); чистий торговельний дохід (від торгівлі іноземною валютою та цінними паперами) та інші доходи (не пов'язані з перерахованими вище операціями) [3]. Процентні доходи становлять близько 70% доходів банку, раніше це значення коливалось в межах 80—85%, іншу частину складають непроцентні доходи. Таким самим чином витрати поділяються на процентні, що зазвичай становлять основну частину витрат, та непроцентні.

Вихідними даними для аналізу структури доходів і витрат окремих банків і банківської системи в цілому є структура фінансового результату банків, яка публікується щоквартально на офіційному сайті Національного банку України.

У таблиці 1 представлено аналіз структури доходів банківської системи за 2011—2015 роки.

Аналіз структури доходів банківської системи протягом 2011—2015 рр. дає змогу визначити такі основні тенденції:

— найбільшу питому вагу займають процентні доходи: 79,39 % загального обсягу доходів у 2011 році, 78,13 % у 2012 році, 76,93 % у 2013 році, 71,96 % у 2014 році, 67,85 % у 2015 році, це свідчить, що процентні доходи мають тенденцію до зменшення, у 2015 році порівняно з 2014 роком їх питома вага в структурі впала на 4,11 %, а в 2014 році порівняно з 2013 роком — на 4,98 %; процентні доходи (на рівні від 80 до 85%) традиційно є домінуючою складовою валових доходів банків. Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;

— комісійні доходи є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку. Питома вага комісійних доходів у загальному обсязі доходів банківської системи за досліджуваній період також збільшилась із 12,94 % до 14,26 % на 1,32 %. Збільшення питомої ваги комісійних доходів свідчить, що банк має проблеми з отри-

Таблиця 2. Структура витрат банківської системи України за 2011—2015 роки

Показники	Питома вага, %					Відхилення в структурі, % (+; -)			
	2011	2012	2013	2014	2015	2012-2011	2013-2012	2014-2013	2015-2014
Процентні витрати	39,5	46,9	48,3	36,9	36,2	+7,32	+1,44	-11,38	-0,78
Комісійні витрати	2,04	2,12	2,37	1,86	2,2	+0,07	+0,26	-0,52	+0,34
Інші операційні витрати	10,5	9,07	7,36	5,92	4,89	-1,47	-1,71	-1,44	-1,03
Загальні адміністративні витрати	22,8	25,6	24,1	16,9	13,8	+2,79	-1,31	-7,34	-3,13
Відрахування в резерви	24,3	16,1	16,7	39,3	43,1	-8,17	+0,61	+22,5	+3,84
Податок на прибуток	0,81	0,26	0,97	-0,91	-0,1	-0,54	+0,71	-1,88	+0,75
Всього	100	100	100	100	100	-	-	-	-

манням основного процентного доходу і його керівництво, вірогідно, намагається примножити надходження від платних послуг і комісійних, надаючи клієнтам нетрадиційні послуги [1]. Проте значення питомої ваги комісійних доходів може зростати не тільки у зв'язку з проблемами в діяльності, а ще і завдяки розширенню переліку банківських операцій, впровадженню нових продуктів і технологій, збільшенню кількості клієнтів і споживачів банківських послуг.

Як було зазначено вище, процентні доходи банківської системи в цілому в останні роки коливаються в межах 70—80% від загального обсягу отриманих доходів. Але їх частка зменшується у динаміці, і, зважаючи на несприятливу економічну ситуацію в Україні останніх років, зниження питомої ваги викликано не природним розширенням діяльності банків, диверсифікації послуг та клієнтської бази, а саме прагненням збільшення доходів за рахунок підвищених комісій та небанківських послуг. Отже, якщо деякий банк має питому вагу процентних доходів на рівні 75%, цей банк є "середньостатистичним". Якщо ж частка процентних доходів такого банку становить 20% чи 99%, це вже є підставою для професійного запитання про причини такого відхилення від загальної тенденції. Причин може бути кілька: як позитивних, так і негативних. Наприклад, частка процентних доходів деякого банку низька. Це може свідчити або про те, що даний банк має проблемний кредитний портфель, який не забезпечує надходження процентних доходів, або про те, що банк не має можливості знайти надійних позичальників чи свідомо не розвиває кредитування з різних причин. Отже, кредитний портфель цього банку або невеликий, або "поганий". Для банку це, безумовно, негативна ситуація, що потребує виправлення. Водночас банк може успішно надавати кредити, мати якісний кредитний портфель достатнього обсягу, але при цьому настільки активно займатися торговельними операціями чи наданням різноманітних банківських послуг, що питома вага процентних доходів на тлі інших доходів буде незначною. Така ситуація є цілком нормальною.

Зазначимо, що відповідно до впливу аналогічних різноманітних причин комісійні доходи і результат від торговельних операцій також можуть суттєво відрізнятися від середніх значень по банківській системі. Такі відхилення самі по собі, без врахування інших показників доходів, не свідчать про певні здобутки чи негаразди конкретного банку, проте такі дані є вагомою підставою для подальшого дослідження причин їх виникнення [4].

Розглянувши в загальних рисах існуючі пропорції банківських доходів, проаналізуємо питання збалансованості структури банківських витрат 2011—2015 років (табл. 2).

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України в цілому відображає такі основні тенденції:

- процентні витрати, питома вага яких коливається в межах 36,2—48,3%, та відрахування у резерви, питома вага яких 16,1—43,1%, є основними статтями банківських видатків;

- питома вага процентних витрат за досліджуванний період зменшилась із 39,5% до 36,2% на 3,3%;

- відрахування в страхові резерви є другою за обсягом позицією в структурі витрат, питома вага яких збільшилась із 24,3% у 2011 році до 43,1% у 2015 році на 18,8%;

- питома вага адміністративних та інших операційних витрат (що включають витрати на персонал, оренду, утримання основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) становить 13,8-25,6%;

- комісійні витрати стабільно становлять близько 2% валових витрат;

- найменшу питому вагу становить податок на прибуток та комісійні витрати. Питома вага податку на прибуток у 2011—2015 рр. у цілому по банківській системі коливалася в межах -0,91—0,97%.

Інколи так буває, що деякі статті банківських доходів мають від'ємне значення, зокрема результат від торговельних операцій. В таких випадках питома вага інших статей може не виправдано зростати. Подібні випадки трапляються і при аналізі структури банківських витрат. Аналіз відрахувань до страхових резервів зазвичай потребує більшої уваги, адже обсяг страхових резервів може збільшуватися не лише завдяки зростанню кредитного портфеля, що є доброю тенденцією, а й унаслідок погіршення його якості з різних причин, що є поганою тенденцією.

Так само скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення обсягу працюючого кредитного портфеля (що погано), а й про поліпшення його якості (що добре) [4].

На рисунку 1 представлена динаміка основних показників банківської системи за 2011—2015 роки.

Чистий процентний доход є різницею між процентними доходами і процентними витратами банку. Його обсяг у 2015 році склав 39066 млн грн., це менше, ніж у попередньому році на 15020 млн грн. або на 28%.

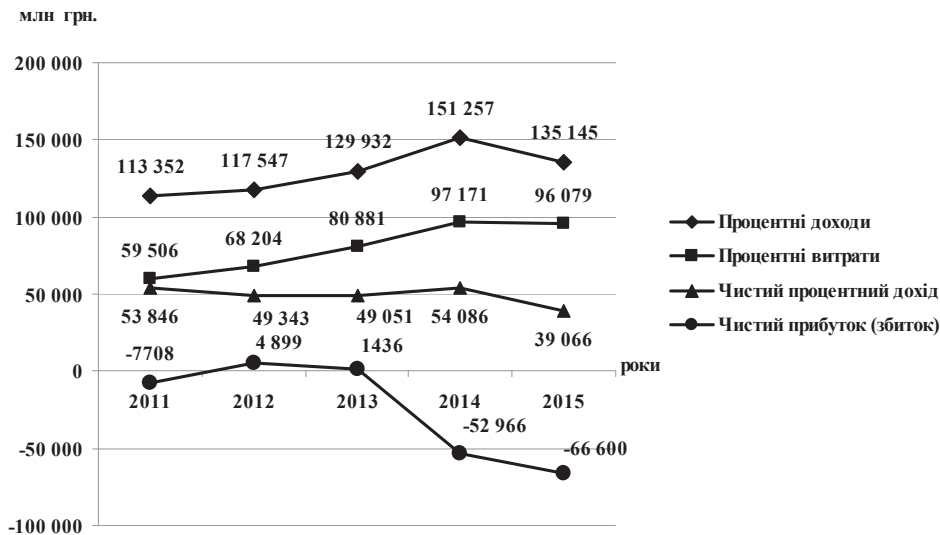

Рис. 1. Динаміка основних показників банківської системи за 2011–2015 роки

Процентні доходи за 2011—2015 роки збільшилися із 113352 млн грн. до 135145 млн грн. на 21793 млн грн. або на 19,22 %, проте у 2015 році порівняно з 2014 роком зменшилися на -16112 млн грн. або 10,65 %. Процентні витрати за досліджуваний період збільшилися із 59506 млн грн. до 96079 млн грн. на 36573 млн грн. або на 61,5 %, а у 2015 році порівняно з 2014 роком зменшилися на -1092 млн грн. або 1,12%

У НБУ зазначили, що номінальне зменшення показників доходів та витрат банків у поточному році відбулося головним чином за рахунок високої порівняльної бази минулого року, яка була зумовлена значним підвищенням курсу іноземних валют відносно гривні у лютому 2015 року.

За лютий 2016 року загальний обсяг збитку діючих банків становив "мінус" 1,1 млрд гривень, при цьому майже весь збиток був сформований одним банком.

Від'ємний фінансовий результат за лютий 2016 року був зумовлений передусім отриманням збитку від торговельних операцій у сумі 3,8 млрд грн. (зокрема, збиток від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами становив 5,6 млрд грн.). Водночас у лютому було відраховано у резерви 0,2 млрд грн., що порівняно з січнем менше на 0,8 млрд грн. Чистий процентний дохід банків за лютий становив 3,7 млрд грн. проти 3,2 млрд грн. за січень. У НБУ наголошується, що станом на 1 березня 2016 року 83 банки отримали прибуток на загальну суму 3,2 млрд грн., у тому числі за лютий — 76 банків на загальну суму 1,7 млрд грн.

Зменшення доходів в першому кварталі 2016 року в першу чергу пов'язано з отриманими банками збитками від торговельних операцій і зменшенням процентних доходів.

Основна сума збитків у першому кварталі була сформована в березні поточного року — 6,1 млрд грн., що було зумовлено значними відрахуваннями в резерви, обсяги яких за березень становили 10,2 млрд грн. Станом на 1 квітня збитки отримали 28 діючих банків на суму 11,4 млрд грн. проти 44 банків і 7,3 млрд грн. місяцем раніше. Прибуток отримали 83 банки на 3,4 млрд грн.

Як вже зазначалося раніше, загальні збитки банківської системи становили 66,6 млрд грн.

Головними причинами збитковості банківської діяльності стали формування резервів на покриття можливих втрат по активних операціях, продаж проблемних кредитів за вартістю, нижчою за балансову; зниження доходів від основної діяльності через низьку ділову активність в економіці та в умовах зростання витрат по залучених ресурсах. Хоча падіння прибутковості банківської діяльності зумовлено переважно зовнішніми причинами, проте вирішення цієї проблеми неможливе без вдосконалення системи внутрішнього управління в частині вибору ефективних методів "очищення" балансу банку від проблемних кредитів, "розтягування" графіку списання боргів, пошуку найбільш прибуткових напрямів вкладання коштів, збереження довіри вкладників та активізації зусиль щодо залучення додаткових фінансових коштів.

Значну роботу працівники Національного банку України проводять для досягнення прозорості у встановленні власників банків. Виявлення конкретних акціонерів призводить до зниження ризику на перетворення банківської установи на таку, що здійснює незаконні фінансові операції. Відповідно регулятор посилює свою роль у контролі діяльності банківських установ [7].

Стратегічні наміри Національного банку України щодо реформи та оздоровлення банківської системи свідчать про подальше скорочення кількості банків, не лише шляхом виведення їх з ринку, а і шляхом поглинання один одного та об'єднання банків для досягнення більших можливостей для якісного обслуговування клієнтів, надання нових послуг та отримання переваг у конкурентній боротьбі.

Сучасний стан банківської системи — це, в переважній більшості, наслідки негативного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Вони мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. Зменшення впливу окремих факторів не призведе до загального покращення роботи системи. Тому проведення заходів та реформ повинно мати системний характер.

Криза недовіри клієнтів по відношенню до банківських установ грає вирішальну роль в забезпеченні безперебійного функціонування банківської системи. Тому в найближчій перспективі вирішення цієї задачі є пріоритетним як для керівництва Національного банку України так і для керівництва кожної окремої банківської установи.

Робота, яка проводиться Національним банком України, та направлена на встановлення стандартів прозорості функціонування банківської системи та додержання норм законів кожним банком, в подальшому буде мати позитивний ефект для оздоровлення та стабілізації банківського сектору. Також стабілізуючим фактором виступає програма відшкодування втрачених заощаджень та діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Наступним важливим кроком налагодження діяльності банківської системи, зокрема підвищення її прибутковості, є визначення джерел підвищення доходів, до яких слід віднести [5]:

- загальне зростання групи активів, що приносять процентний дохід;
- збільшення питомої ваги дохідних активів у сукупних активах;
- зміну загального рівня процентної ставки за активними операціями;
- зміну структури дохідних активів шляхом підвищення питомої ваги ризикованих кредитів.

Крім виявлення джерел підвищення доходів, банки можуть також проаналізувати напрями своїх видатків та оптимізувати їх. Оптимізація витрат банків полягає у встановленні прозорих і ефективних механізмів фінансового менеджменту, бізнес-планування і банківського моніторингу, спрямованих на підвищення ефективності банківської діяльності з урахуванням проблеми надійності, ліквідності — прибутковості. Оптимізуючи свої витрати, банк може з більшим ступенем вірогідності реалізувати головну мету управління витратами — досягти необхідних результатів діяльності банку найбільш економічним способом.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження показали, що доходи та прибутки банківської системи в останні роки мають тенденцію до зниження. Для пояснення незадовільного стану вітчизняних банків було виявлено ряд факторів, серед яких суттєвими є формування резервів на покриття можливих втрат по активних операціях, продаж проблемних кредитів за вартістю, нижчою за балансову; зниження доходів від основної діяльності через низьку ділову активність в економіці та в умовах зростання витрат по залучених ресурсах. Проте зовнішнє середовище виступає однією з найвагоміших причин погіршення діяльності банків України.

Дослідження стану банківської системи у розрізі аналізу її доходів та витрат дає змогу визначити основні напрями покращення фінансового становища вітчизняних банків. Перш за все необхідно визначити джерела додаткових доходів банків, до яких можна віднести зростання процентних та інших дохідних активів, зміну загального рівня процентної ставки за активними операціями, зміну структури дохідних активів шляхом підви-

щення питомої ваги ризикованих кредитів. Не меншої уваги потребують напрями видатків, обсяг яких слід мінімізувати.

Процес мінімізації та зниження витрат банків і управління ними в практичній діяльності банківських установ є не самоціллю, а одним із факторів забезпечення їх фінансової стійкості та прибуткової діяльності.

Наведені пропозиції слід застосовувати системно, інакше зменшення впливу окремих негативних факторів не призведе до покращення роботи банків. Тому НБУ розробляє та застосовує стратегію впливу на економічні процеси та реформування банківської системи. Основними завданнями на сучасному етапі НБУ вважає досягнення прозорості функціонування банківської системи, дотримання законодавства кожним банком, здійснення програми відшкодування втрачених заощаджень та діяльність Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, здійснювати поглинання та об'єднання банків замість ліквідації неплатоспроможних банків.

Література:

1. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник / В.М. Шелудько. — К.: Знання-Прес, 2008.
2. Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 18.06.2003 №255. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Криклій О.А. Управління прибутком банку [Текст]: монографія / О.А. Криклій, Н.Г. Маслак. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2008. — 136 с.
4. Гладких Д. / Основні складові доходів і витрат українських банків // Д.В. Гладких / Вісник Національного банку України. — 2013. — № 5 (207) — С. 22—33.
5. Шляхи оптимізації доходів та витрат банку / К.С. Письменна // — Ефективна економіка. — 2012.
6. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін. — К.: КНЕУ, 2014.
7. Асоціація українських банків. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aub.org.ua/>

References:

1. Sheludko, V.M. (2008), *Finansoviy rynek* [Financial market], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.
 2. NBU (2003), "Ratification of Rules of accounting of income and expenses of Ukrainians banks", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 May 2016).
 3. Kryklij, O.A. (2008), *Upravlinnia prybutkom banku* [Management of banking profits], SHEE "UABS NBU", Sumy, Ukraine.
 4. Gladkikh, D. (2013), "Major components of income and expenditures of the Ukrainian banks", *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 5 (207), pp. 22—33.
 5. Pysmenna, K.S. (2012), "Ways to optimize revenues and expenses of the bank", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 14 (135), pp. 15—16.
 6. Gerasymovych, A.M. Alekseyenko, M.D. and Parasii-Verhunencko I.M. (2014), *Analiz bankivs'koi diial'nosti* [Analysis of bank activity], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 7. Association of Ukrainian Banks (2016), available at: <http://aub.org.ua/> (Accessed 10 May 2016).
- Стаття надійшла до редакції 18.05.2016 р.*